Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 342

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASHNING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY ASOSLARI: XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY YECHIMLAR

Azizbek Anvarjon o’g’li Akbarov*

Farg’ona davlat universiteti, Huquqshunoslik fakulteti Yurisprudensiya yo’nalishi 1-kurs talabasi

✉ azizbek.akbarov2608@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada O’zbekistonda iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlashning konstitutsiyaviyhuquqiy asoslari xalqaro standartlar bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada belgilangan mehnat, ijtimoiy ta’minot, uy-joy, sog’liqni saqlash, ta’lim va madaniy huquqlar hamda ularni amalga oshirish mexanizmlari o’rganiladi. Formal-yuridik, tizimli, qiyosiy-huquqiy va statistik usullardan foydalanilib, milliy kambag’allik darajasi dinamikasi huquqlarni ta’minlashning ijtimoiy-iqtisodiy fonini baholash uchun tahlil qilinadi. Natijada konstitutsiyaviy kafolatlar va amaliy ijro o’rtasidagi bog’liqlik, hududiy tenglik, xizmatlar sifati hamda huquqiy himoya mexanizmlarining ahamiyati ochib beriladi. Huquqlarni baholash indikatorlarini takomillashtirish, davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bo’yicha takliflar beriladi

Kalit so‘zlar

iqtisodiy huquqlar, ijtimoiy huquqlar, madaniy huquqlar, Konstitutsiya, xalqaro standartlar, ijtimoiy davlat, kambag’allik, huquqiy kafolatlar.

KIRISH

Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar insonning munosib hayot kechirishi, mehnat qilishi, ta'lim olishi, sog'lig'ini saqlashi, ijtimoiy himoyadan foydalanishi va madaniy hayotda ishtirok etishi uchun zarur shartlarni belgilaydi. Shu bois ular faqat ijtimoiy siyosat yo'nalishi emas, balki inson qadr-qimmati, tenglik va huquq ustuvorligiga asoslangan davlat faoliyatining ajralmas qismidir.

O'zbekistonda ushbu huquqlarning konstitutsiyaviy asoslari 2023-yil 30-aprelda referendum orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada yanada tizimlashtirildi. Uning 1-moddasida O'zbekiston huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat deb e'lon qilindi. Ijtimoiy davlat tamoyili davlatning inson farovonligi, ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va himoya borasidagi mas'uliyatini kuchaytiradi [1]. Konstitutsiyaning IX bobi iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlarga bag'ishlangan bo'lib, mehnat, dam olish, ijtimoiy ta'minot, uy-joy, sog'liqni saqlash, ta'lim, ijod va madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqlarini qamrab oladi.

Huquqning qonunda mustahkamlanishi uning amalda to'liq ta'minlanganini anglatmaydi. Masalan, ta'lim olish huquqi muassasaga qabul qilinish bilangina cheklanmay, ta'lim sifati, hududiy tenglik, inklyuziv muhit va malakali pedagoglarni ham talab qiladi. Mehnat huquqi esa ish o'rni bilan birga adolatli haq, xavfsiz sharoit, kamsitishdan himoya, dam olish va ijtimoiy sug'urta kafolatlarini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston 1966-yilgi Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda ishtirok etadi. BMT Depozitariysi O'zbekistonning Paktda ishtirokini 1995-yil 28-sentabrdagi qo'shilish sanasi bilan qayd etadi; milliy manbada esa 1995-yil 31-avgustdagi ichki qaror sanasi ko'rsatiladi [2; 3]. Ushbu maqolada xalqaro ishtirok sanasi sifatida BMT Depozitariysi qaydi asos qilib olinadi.

Tadqiqotning maqsadi iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta'minlashning milliy konstitutsiyaviy asoslarini xalqaro standartlar bilan qiyoslash, amalga oshirishga ta'sir qiluvchi huquqiy va institutsional omillarni aniqlash hamda mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish. Tadqiqot obyekti ushbu huquqlarni e'tirof etish, ta'minlash va himoya qilish bilan bog'liq munosabatlar; predmeti esa Konstitutsiya, xalqaro shartnomalar, tarmoq qonunchiligi va rasmiy statistik ma'lumotlardir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotning normativ-huquqiy asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1, 15, 19, 42-53 va 54-56-moddalari, 1966-yilgi Xalqaro pakt, Mehnat kodeksi hamda xalqaro tashkilotlarning monitoring materiallari tashkil etadi [1-6]. Normativ qoidalarni sharhlashda Konstitutsiyaning rasmiy matni va LexUZ bazasidagi hujjatlarga tayanildi.

Formal-yuridik usul huquqiy normalarning mazmunini, tizimli usul huquqlar o'rtasidagi aloqani, qiyosiyhuquqiy usul esa xalqaro pakt va milliy kafolatlar muvofiqligini o'rganish uchun qo'llanildi. Statistik tavsiflashda Milliy statistika qo'mitasining SIAT bazasidagi milliy kambag'allik darajasi ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Rasmiy qatorga ko'ra, kambag'allik darajasi 2021-yildagi 17,0 foizdan 2025-yilda 5,8 foizgacha pasaygan [7]. Bu ko'rsatkich ijtimoiy-iqtisodiy fonni ifodalaydi, biroq barcha huquqlar ta'minlanganini isbotlovchi yagona mezon emas.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlilda huquqiy normaning mavjudligi, uni amalga oshirish vositalari va real natija alohida ko'rib chiqildi. Kambag'allik darajasi ta'lim sifati, tibbiy xizmatdan foydalanish, uy-joy, madaniy hayot yoki kamsitish holatlarini to‘liq o'lchamaydi. Shuningdek, BMT qo'mitasining 2022-yilgi tavsiyalari yangi tahrirdagi Konstitutsiyadan oldin qabul qilinganligi sababli tarixiy monitoring materiali sifatida baholandi [6].

1948-yilgi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi mehnat, dam olish, munosib turmush darajasi, ta'lim va madaniy hayotda ishtirok etish huquqlarini xalqaro mezon sifatida e'tirof etdi. 1966-yilgi Xalqaro pakt esa ularni davlatlar uchun shartnomaviy majburiyatlar darajasida batafsil belgiladi [4; 5]. Paktning 6-moddasi mehnat qilish, 7-moddasi adolatli mehnat sharoitlari, 9-moddasi ijtimoiy ta'minot, 11-moddasi munosib turmush darajasi, 12-moddasi sog'liqni saqlash, 13-moddasi ta'lim, 15-moddasi madaniy hayotda ishtirok etish huquqlariga bag'ishlangan.

Paktning 2-moddasiga ko‘ra, davlatlar huquqlarni to'liq ro'yobga chiqarish uchun mavjud resurslarining eng yuqori darajasidan foydalanib, zarur choralarni ko'rishi lozim. Huquqlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish mumkinligi davlatni harakatsizlikdan ozod qilmaydi. BMT Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar qo'mitasining 3-son Umumiy izohida kamsitmaslik va huquqlarni amalga oshirish yo'nalishida aniq choralar ko'rish kabi ayrim majburiyatlar darhol bajarilishi ta'kidlangan [8].

Xalqaro yondashuv davlat majburiyatlarini uch yo'nalishda ko'radi: huquqlarni hurmat qilish, himoya qilish va ro'yobga chiqarish. Hurmat qilish davlatning huquqlarni asossiz cheklamasligi; himoya qilish xususiy ish beruvchi yoki boshqa shaxslar tomonidan buzilishlarning oldini olish; ro'yobga chiqarish esa qonunchilik, budjet, infratuzilma va davlat xizmatlari orqali zarur sharoit yaratishdir. Demak, ushbu huquqlar faqat davlat xarajatlarini talab qiladigan huquqlar emas: kamsitishni taqiqlash, sud himoyasi va mehnat nazorati ham muhim.

Mavjud resurslarning eng yuqori darajasi mezoni budjet va siyosiy ustuvorliklarni inson huquqlari nuqtayi nazaridan baholash imkonini beradi. Resurslar cheklanganligi zaif qatlamlarni kamsituvchi yoki asossiz ravishda huquqlar darajasini pasaytiruvchi choralarni oqlamaydi. Har qanday cheklov qonuniy maqsadga qaratilgan, zarur va mutanosib bo'lishi hamda huquq mohiyatini yo‘qqa chiqarmasligi kerak [8].

Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekistonning ijtimoiy davlat sifatida belgilanishi inson farovonligi va teng imkoniyatlarni davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylantiradi. Ijtimoiy davlat tushunchasi nafaqa va yordam bilan cheklanmaydi; u munosib mehnat, sifatli ta'lim, tibbiy xizmat, ijtimoiy sug'urta, uy-joy kafolatlari va inson salohiyatini rivojlantirish sharoitlarini ham qamrab oladi [1]. 15-modda xalqaro shartnomalarni milliy huquqiy tizimning tarkibiy qismi deb e'tirof etib, qonundan boshqacha qoida belgilangan xalqaro shartnoma qoidasini qo'llashni nazarda tutadi.

42-modda munosib mehnat, kasb va faoliyat turini erkin tanlash, xavfsiz sharoitda ishlash, adolatli haq olish va ishsizlikdan himoyalanish huquqini mustahkamlaydi. 43-modda davlatga bandlikni ta'minlash, ishsizlikdan himoya qilish va kambag'allikni qisqartirish choralarini ko'rish vazifasini yuklaydi. 44-modda majburiy mehnat va bolaning rivojlanishiga xavf tug'diradigan bolalar mehnatini taqiqlaydi, 45-modda dam olish huquqini kafolatlaydi [1]. Bu normalar mehnat shartnomasining rasmiyligi, ish haqining o'z vaqtida to'lanishi, xavfsizlik, ta'til, teng haq va nizolarni hal qilish mexanizmlari bilan birga qo'llanishi kerak.

46-modda qarilik, mehnat qobiliyatini yo'qotish, ishsizlik, boquvchisini yo'qotish va qonunda belgilangan boshqa holatlarda ijtimoiy ta'minot olish huquqini belgilaydi. Pensiya, nafaqa va boshqa yordam miqdorlarini minimal iste'mol xarajatlaridan past belgilamaslik qoidasi ijtimoiy ta'minotning eng kam darajasiga konstitutsiyaviy mezon beradi. 47-modda uy-joy huquqini e'tirof etib, shaxsni uy-joyidan faqat qonun va sud qarori asosida mahrum etish, mulkdorga qonunda belgilangan tartibda oldindan teng qiymatli kompensatsiya hamda zarar to'lash kafolatlarini nazarda tutadi. Uy-joy huquqi noqonuniy mahrum etishdan himoya bilan birga, uy-joyning mavjudligi, xavfsizligi va iqtisodiy maqbulligini ham talab qiladi.

48-modda sog'liqni saqlash va malakali tibbiy xizmatdan foydalanish, 50-modda ta'lim olish huquqini mustahkamlaydi. Umumiy o‘rta va boshlang'ich professional ta'limning bepul kafolatlanishi, umumiy o'rta ta'limning majburiyligi va alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun inklyuziv sharoit yaratish davlat zimmasidagi vazifalardir. 51-modda davlat oliy ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan o'qish, akademik va ilmiy izlanish erkinligini belgilaydi [1].

52-modda o'qituvchining sha'ni, qadr-qimmati, ijtimoiy va moddiy farovonligi hamda kasbiy rivojlan-

ishini davlat himoyasiga oladi. 53-modda ilmiy tadqiqot, muhandislik va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish va intellektual mulkni muhofaza qilishni kafolatlaydi. Bu huquqlar ijodkorlik, ilmiy faoliyat va intellektual mehnat natijalarini himoya qilish bilan uzviy bog'liq.

54-56-moddalar huquqlarni amalga oshirish va himoya qilishning umumiy kafolatlarini belgilaydi. 54modda inson huquq va erkinliklarini ta'minlashni davlatning oliy maqsadi deb e'lon qiladi. 55-modda huquqlarni qonunda taqiqlanmagan usullar bilan himoya qilish, davlat organlari qarorlari va harakatlari ustidan shikoyat qilish, xolis sudga murojaat etish hamda ichki himoya vositalari tugagach xalqaro organlarga murojaat qilish imkonini beradi. 56-modda milliy inson huquqlari institutlarining rolini belgilaydi [1]. Moddiy huquqlar va protsessual himoya bir-biridan ajralmas: samarali shikoyat, sud va monitoring bo'lmasa, huquqning amaliy qiymati pasayadi.

Konstitutsiyaviy huquqlarni hayotga tatbiq etishda tarmoq qonunchiligi muhim. 2022-yil 28-oktabrdagi O'RQ-798-son Qonun bilan tasdiqlangan Mehnat kodeksi 2023-yil 30-apreldan kuchga kirgan. U mehnat munosabatlari, tenglik, kamsitishni taqiqlash, mehnat erkinligi va ijtimoiy sheriklik prinsiplarini tartibga solib, Konstitutsiyaning 42-45-moddalaridagi kafolatlarni batafsil rivojlantiradi [9].

Mehnat shartnomasining qonuniy rasmiylashtirilishi xodimning vazifasi, ish vaqti, haq to'lash, dam olish va mehnatni muhofaza qilish kafolatlarini aniqlashtiradi. Norasmiy bandlik esa ish staji, ijtimoiy sug'urta, nizoda dalil taqdim etish va qonuniy to'lovlarni undirishni qiyinlashtiradi. Shu sababli bandlik siyosati ish o'rinlari soni bilan birga ularning rasmiyligi va sifatini ham baholashi zarur. Mehnat kodeksidagi kafolatlarning samarasi davlat nazorati, jamoa shartnomalari, xodimlar vakilligi, sud himoyasi va huquqiy xabardorlikka bog'liq [9].

Ijtimoiy ta'minotning samaradorligi nafaqa yoki pensiya tayinlash mezonlari bilangina emas, ariza berish tartibining ochiqligi, ma'lumotlar almashinuvi, shikoyat qilish va xizmatlardan hududiy teng foydalanish imkoniyati bilan ham o‘lchanadi. Murakkab hujjatbozlik, raqamli xizmatlardan foydalanishdagi qiyinchilik va ma'lumot yetishmasligi huquqni amalda ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu bois ma'muriy tartib-taomillar sodda, tushunarli va inson manfaatlariga yo'naltirilgan bo‘lishi lozim.

Ta'lim va sog'liqni saqlashda xizmat mavjudligidan tashqari uning sifati va hammabopligi muhim. Ta'limda transport, internet, o‘quv resurslari, malakali pedagoglar va inklyuziv muhit; tibbiyotda esa birlamchi yordam qamrovi, mutaxassislar, dori vositalari, axborotning tushunarliligi va bemor huquqlariga rioya etilishi baholanishi kerak.

Madaniy huquqlarni ta'minlash madaniy merosni asrash bilan birga, turli guruhlarning kutubxona, muzey, teatr, ilmiy muassasa va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatini kengaytirishni talab qiladi. Intellektual mulk himoyasi ijodkor va tadqiqotchilar mehnatini e'tirof etish hamda ilmiy-badiiy mahsulotlardan qonuniy foydalanish muvozanatini ta'minlashi lozim.

Ombudsman, Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz, fuqarolik jamiyati institutlari va OAV huquq buzilishlarini o'rganish, tizimli muammolarni aniqlash, huquqiy ma'rifatni oshirish va davlat organlari ochiqligini kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Ular sud o'rnini bosmaydi, balki huquqlarni himoya qilishning qo'shimcha mexanizmi sifatida faoliyat yuritadi [1].

Milliy statistika qo'mitasining SIAT bazasidagi ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda milliy kambag'allik darajasi 2021-yilda 17,0 foiz, 2022-yilda 14,1 foiz, 2023-yilda 11,0 foiz, 2024-yilda 8,9 foiz va 2025-yilda 5,8 foizni tashkil etgan [7]. 2021-2025-yillarda ko'rsatkich 11,2 foiz punktga kamaygan. Bu daromadlar va turmush darajasi bilan bog'liq ijobiy dinamikani ko'rsatadi, ammo barcha iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'liq ta'minlanganini anglatmaydi. Kambag'allik chegarasidan yuqorida yashovchi oila ham sifatli tibbiyot, uy-joy xarajatlari yoki ta'lim imkoniyatlarida qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

1-jadval. O‘zbekiston Respublikasida milliy kambag'allik darajasi [7]

Yil	Milliy kambag'allik darajasi	O'zgarish (foiz punkt)
2021	17,0%	—
2022	14,1%	-2,9
2023	11,0%	-3,1

Yil	Milliy kambag'allik darajasi	O'zgarish (foiz punkt)
2024	8,9%	-2,1
2025	5,8%	-3,1

Kambag'allik dinamikasiga bandlik, ish haqi, tadbirkorlik va qishloq xo‘jaligi daromadlari, transfertlar, narxlar hamda metodologik omillar birgalikda ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli ushbu ko'rsatkich siyosiy yoki huquqiy islohotlarning sababiy ta'sirini o‘zi mustaqil isbotlamaydi; bunday xulosa uchun qo'shimcha empirik ma'lumotlar zarur. Maqolada kambag'allik darajasi huquqlarni baholash tizimining faqat bitta indikatori sifatida qo'llanadi.

Huquqlar samaradorligini ”kirish — jarayon — natija” zanjiri orqali baholash mumkin. Kirish ko'rsatkichlari budjet, muassasalar, kadrlar va infratuzilmani; jarayon ko'rsatkichlari xizmat muddati, qamrov va murojaatlarni ko'rib chiqishni; natija ko'rsatkichlari esa ta'limni tamomlash, tibbiy yordamdan foydalanish, rasmiy bandlik va ijtimoiy himoya natijalarini aks ettiradi. Uch daraja birgalikda tahlil qilingandagina resurs ajratilishi bilan huquqning amalda ta'minlanishi o'rtasidagi bog'liqlik ko'rinadi.

O'rtacha milliy ko'rsatkich ijobiy bo'lishi ayrim hudud yoki guruhlarda tafovut yo'qligini anglatmaydi. Masalan, umumiy ta'lim qamrovi yuqori bo'lsa-da, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun sharoit yetarli bo'lmasligi mumkin. Tibbiy muassasalar sonining ortishi olis hududlarda mutaxassisga yetib borish imkoniyatini avtomatik yaxshilamaydi. Shu sababli ma'lumotlarni hududlar va aholi guruhlari kesimida tahlil qilish, bunda shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligini ta'minlash lozim.

Konstitutsiyaviy kafolatlar va amaliy xizmat sifati o'rtasidagi tafovutni muntazam o'lchash tizimining yetarli integratsiyalashmagani asosiy muammolardan biridir. Qonunlar yoki ajratilgan mablag'lar soni natijani to'liq ko'rsatmaydi: ta'lim xarajatlarining ortishi o'quv natijalari, hududiy tafovut yoki inklyuziv ta'lim yaxshilanganini o'z-o'zidan anglatmaydi. Shuning uchun huquqiy kafolatlar natijadorlik indikatorlari bilan bog'lanishi kerak.

Hududiy tenglik masalasi alohida e'tibor talab etadi. Aholi yashash joyi, transport, internet sifati hamda ta'lim va tibbiyot muassasalarining joylashuvi xizmatlardan foydalanishga ta'sir qiladi. Qonunda teng belgilangan huquqdan foydalanishning vaqti va xarajati hududlar kesimida farqlanishi mumkin. Dasturlarni ishlab chiqishda respublika o‘rtacha ko'rsatkichlari bilan birga viloyat, tuman va shaharlar kesimidagi tafovutlar ham hisobga olinishi zarur.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar uchun ma'muriy va raqamli to'siqlar mavjud. Elektron xizmatlar tezkorlikni oshirishi mumkin, biroq raqamli savodxonligi past yoki internetdan foydalanishi cheklangan shaxslar uchun qiyinchilik tug'diradi. Raqamlashtirish an'anaviy murojaat kanallarini bekor qilmasdan, ularni to'ldirishi kerak.

Masofaviy mehnat, platforma xizmatlari va qisqa muddatli ishlar kabi yangi bandlik shakllarida huquqiy himoyani kuchaytirish zarur. Bunday munosabatlarda xodim maqomi, ish vaqti, haq to'lash, kasbiy xavfsizlik va ijtimoiy himoyani aniqlash murakkablashadi. Huquqiy maqomni faqat shartnoma nomiga qarab emas, munosabatning haqiqiy mazmunidan kelib chiqib belgilash muhim.

Huquqiy xabardorlik va huquqni talab qilish imkoniyatini oshirish lozim. Fuqaro huquqini bilmasa, tegishli organga murojaat qila olmasa yoki shikoyat tartibi murakkab bo'lsa, qonundagi kafolat kutilgan natijani bermaydi. Huquqiy ma'rifat mehnat nizosida dalillarni saqlash, ijtimoiy yordamga murojaat qilish va xizmat sifati yuzasidan shikoyat qilish kabi amaliy ko'nikmalarni ham qamrab olishi lozim.

Madaniy huquqlarni baholash murakkabligi ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Bu huquq kutubxona va muzeylar soni bilangina o‘lchanmaydi; madaniy merosdan foydalanish, ona tilida axborot olish, ijod qilish, ilmiy natijalardan foydalanish va intellektual mulk himoyasini ham qamrab oladi. Shu sababli madaniy huquqlar uchun alohida indikatorlar zarur.

BMT Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar qo'mitasining O'zbekistonning uchinchi davriy ma'ruzasi bo‘yicha 2022-yilgi yakuniy kuzatuvlari yangi Konstitutsiyadan oldingi davrga tegishli bo'lsa-da, keyingi siyosatni baholash uchun tarixiy va institutsional kontekst beradi [6]. Xalqaro tavsiyalarni hisobot topshirish majburiyati sifatida emas, balki qonunchilik, budjet va davlat xizmatlari sifatini takomillashtirish vositasi sifatida qo'llash lozim. Har bir tavsiya bo'yicha mas'ul organ, muddat, resurs, kutilayotgan natija va baholash indikatori belgilanishi maqsadga muvofiq.

Konstitutsiyaviy huquqlar bo'yicha yagona indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarur. Har bir huquq xizmat yoki imkoniyatning mavjudligi, undan teng va iqtisodiy maqbul foydalanish hamda xizmat sifati va samarali himoya vositasi mezonlari bo‘yicha baholanishi kerak. Indikatorlar hududlar va aholi guruhlari kesimida shakllantirilib, shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi ta'minlanishi lozim.

Davlat budjeti va tarmoq dasturlarining inson huquqlariga ta'sirini baholash kuchaytirilishi kerak. Yirik ijtimoiy dasturlar kam ta'minlangan oilalar, bolalar, keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va chekka hududlar aholisi uchun oqibatlari nuqtayi nazaridan tahlil qilinishi zarur. Budjet xarajatlarini natija indikatorlari bilan bog'lash hisobdorlikni oshiradi.

Ijtimoiy xizmatlarda ”bir darcha” tamoyilini rivojlantirish, davlat organlarida mavjud ma'lumotlarni fuqarodan qayta talab qilishni kamaytirish, ariza holatini kuzatish, rad etish sabablarini tushuntirish va shikoyat yo'lini soddalashtirish

lozim. Raqamli xizmatlar bilan birga yuzma-yuz va telefon orqali murojaat qilish imkoniyatlari ham saqlanishi kerak.

Rasmiy bandlikni rag'batlantirish, mehnat shartnomasini rasmiylashtirishni soddalashtirish va xodimlarga ish haqi, ish vaqti, ta'til hamda mehnat muhofazasi bo‘yicha bepul huquqiy maslahatni kengaytirish zarur. Platforma bandligida munosabatning haqiqiy mazmunini aniqlash mezonlari ishlab chiqilishi lozim.

Mehnat nizolari va ijtimoiy xizmatlar bo'yicha shikoyatlarning ko'rib chiqilish muddatlari, qarorlarning bajarilishi, takroriy buzilishlar va tiklangan huquqlar ulushi kabi ko'rsatkichlarni e'lon qilish kerak. Ma'lumotlar shaxsiy axborotdan xoli, ochiq va taqqoslanadigan shaklda berilishi maqsadga muvofiqligi ta'kidlanadi.

Ta'lim va sog'liqni saqlashda hududiy tenglikni baholash uchun xizmatlar xaritasini ishlab chiqish taklif etiladi. Unda muassasagacha bo'lgan masofa, ish vaqti, mutaxassislar bilan ta'minlanganlik, inklyuziv sharoit va raqamli infratuzilma aks ettirilishi mumkin. Bu resurslarni ehtiyoj yuqori hududlarga yo'naltirishga yordam beradi.

Madaniy huquqlar bo'yicha kutubxona, muzey, teatr va madaniy markazlardan foydalanish, raqamli kontent mavjudligi, intellektual mulk yuzasidan murojaatlar va ijodkorlar himoyasini o‘lchaydigan indikatorlar joriy etilishi lozim.

Parlament va jamoatchilik nazoratida huquqlar bo'yicha davriy ochiq hisobot amaliyotini rivojlantirish kerak. Hisobotda tadbirlar ro'yxati bilan cheklanmasdan, maqsadli ko‘rsatkichlar, erishilgan natijalar, bajarilmagan vazifalar sabablari va keyingi choralar ko'rsatilishi lozim. Bu ”faoliyat hisoboti” dan ”huquq natijasi hisoboti”ga o'tishga xizmat qiladi.

XULOSA

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, O'zbekiston Konstitutsiyasida iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar, ijtimoiy davlat tamoyili hamda ularni himoya qilish kafolatlari mustahkamlangan. O‘zbekistonning Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda ishtirok etishi milliy qonunchilik va amaliyotni xalqaro standartlarga muvofiq rivojlantirish majburiyatini belgilaydi.

Huquqlarning real ta'minlanishi qonunchilikdagi kafolatlar bilan cheklanmaydi: xizmatlar sifati, hududiy tenglik, qulay ma'muriy tartiblar, huquqiy xabardorlik va samarali himoya mexanizmlari ham muhimdir. Kambag'allik darajasining pasayishi ijobiy dinamika bo'lsa-da, huquqlar holatini to'liq baholash uchun bandlik, ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy, ijtimoiy himoya va madaniy ishtirokni qamrab oluvchi ochiq indikatorlar tizimi zarur. Huquqiy normalar, budjet resurslari, davlat xizmatlari va jamoatchilik nazoratini yagona monitoring tizimida uyg'unlashtirish inson huquqlarini amalda ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel. https://constitution.uz/oz
2. United Nations Treaty Collection. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Uzbekistan: Accession, 2 8 September 1995. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=4&mtdsg_no=IV-3&src=IND
3. O'zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markazi. Economic, social and cultural rights. https://nhrc.uz/en/m enu/ekonomicheskie-sotsialnye-i-kulturnye-prava
4. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted 16 December 1966, General Assembly resolution 2 200A (XXI). https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cult ural-rights
5. Universal Declaration of Human Rights. United Nations General Assembly, 10 December 1948. https://www.un.org/en/aboutus/universal-declaration-of-human-rights
6. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Concluding observations on the third periodic report of Uzbekistan. E/C.12/UZB/CO/3, 31 March 2022. https://digitallibrary.un.org/record/3969916
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT - Poverty rate (Milliy kambag'allik darajasi), 2021-2025-yillar. Ma'l umotlar yangilangan: 29.12.2025. https://siat.stat.uz/data/3495/
8. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations

(art. 2, para. 1), 14 December 1990. E/1991/23. https://www.refworld.org/sites/default/files/legacy-pdf/en/1990-12/4538838e

10.pdf

9. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksini tasdiqlash to'g'risida: 2022-yil 28-oktabrdagi O'RQ-798-son Qonun. https://l ex.uz/docs/-6257345
10. O'zbekiston Respublikasining ”Xalqaro shartnomalari to'g'risida”gi Qonuni. 2019-yil 6-fevral, O'RQ-518-son. https://lex.uz/e n/docs/4830084
11. World Bank. Uzbekistan Poverty and Equity Assessment: Rising to Prosperity-Broadening Opportunities for All. Washington, D.C., 2026. https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/...